

Zoals de wind waait

Hoe moet het geld voor aankoop van moderne kunst over de musea worden verdeeld?

Th.M. Scholten Het rijk verdeelt de laatste drie jaar vooral via de Mondriaan Stichting het geld voor museale aankopen van moderne kunst. Niet iedereen is blij met de manier waarop deze stichting te werk gaat. Th.M. Scholten, stichter van het Scheveningse museum Beelden aan Zee, ziet een dronkenmansgang in de veelvuldige beleidswisselingen, ontwaart een lobby van grote musea en meent dat er sprake is van dirigisme en bedilzucht. Dat moet afgelopen zijn. Ook de verdeling waartoe de Mondriaan Stichting onlangs besloot, vindt in zijn ogen geen genade. Niet alleen de collectie maar ook wat een museum ermee doet, moet tellen bij de verdeling van de gelden.

Een dronkenmansgang

Sinds 1984 zijn er in de regeling, bestemd voor de verdeling van de rijks gelden voor museale aankopen, al vier keer ingrijpende wijzigingen aangebracht (zie voor een uitgebreid overzicht Gubbels en Ubaghs 1995). De regeling die in 1984 van kracht werd kende kwaliteit, spreiding over het land, inkomensvorming van Nederlandse kunstenaars en (beperking tot) Nederlandse kunst als doelstelling. De regeling gold tot en met 1987. In concreto kregen in de periode 1984-1987 drieëndertig musea een subsidie; het bedrag varieerde van f 7.800,- (Jan Cunencentrum, Oss, 1985) tot f 500.000,- (Rijksmuseum

Krölller-Müller, Otterlo, 1984). De in die jaren uitgekeerde totaalbedragen bedroegen respectievelijk 1.874.000 gulden, 2.053.000 gulden, 1.756.000 gulden en 2.830.000 gulden. In 1988 is de regeling niet uitgevoerd.

In 1989 kwam er een geheel andere opzet. Er kwamen drie categorieën musea: in groep A werden musea ondergebracht met een collectie van regionaal belang (dertien musea), in groep B de musea met collecties van nationaal belang (tien musea) en in groep C de musea met collecties van internationaal belang (zeven musea). Alle musea uit een groep kregen een gelijk bedrag; in groep A was dat circa f 45.000,- per

jaar, in groep B circa f 90.000,- en in groep C circa f 165.000,-. Het jaartotaal beliep circa 2,5 miljoen gulden.

In 1994 is de uitvoering van de regeling gedelegeerd aan de Mondriaan Stichting, die met een geheel nieuwe regeling op de proppen kwam. Nu ging het om Nederlandse én buitenlandse kunst van hoge kwaliteit. De Mondriaan Stichting beoogde met deze regeling onder meer de internationale bekendheid van Nederlandse musea en kunstenaars te bevorderen en het publiek in aanraking te brengen met hoogwaardige kunst.¹ Het meest opmerkelijke aan de regeling waren echter de toelatingscriteria. Per museum dienen de kwaliteit en de interne samenhang van de collectie te worden versterkt; in hoeverre het collectiebeleid van een bepaald museum ertoe bijdraagt dat de gezamenlijke Nederlandse kunstmusea een evenwichtig beeld tonen van de collectie twintigste-eeuwse beeldende kunst, wordt eveneens meegewogen. In de wandelingen spreekt men in dit verband over 'de collectie Nederland'. Naast dit kwaliteitscriterium is er ook nog een kwantitatief criterium: uitsluitend musea met een aankoopbudget van minimaal f 100.000,- komen in aanmerking: (Alleen) *big is beautiful*. Op basis van deze criteria is het aantal van de regeling profiterende musea teruggebracht tot twintig. Alle twintig musea ontvingen in 1994 en 1995 eenzelfde bedrag: f 100.000,-.

In 1996 ten slotte is de verdeling voor de vierde keer gewijzigd. Niet langer krijgen alle musea een gelijk bedrag: sommige musea krijgen een hogere bijdrage dan andere, maximaal f 250.000,- per museum. Bij deze verandering, ten gunste van de grote musea, dient men te bedenken dat de Mondriaan Stichting behalve de genoemde twee miljoen voor twintig musea, jaarlijks ook nog 1,2 miljoen gulden beschikbaar stelt voor aankopen in het kader van internationale

presentaties (onderdeel B van dezelfde regeling) en f 550.000,- voor bijzondere aankopen (onderdeel C). Waarschijnlijk worden ook deze onderdelen vooral voor de grote musea benut. Bij onderdeel Bb gaat het immers om 'grote tentoonstellingen in buitenlandse musea'. Met betrekking tot onderdeel C wordt in het jaarverslag 1995 van de Mondriaan Stichting als enige voorbeeld het Krölller-Müller Museum genoemd (Mondriaan Stichting 1996b, 68). Intussen is bekend geworden dat de Mondriaan Stichting het rijk heeft verzocht de subsidie voor museale aankopen van moderne kunst met vier miljoen gulden te verhogen, 'ter versterking van de collecties van (enkele) internationaal opererende moderne kunstmusea' (Mondriaan Stichting 1996a, 14).²

Bij het overzien van deze dronkenmansgang in het beleid schieten mij de termen 'kortstondige intellectuele modes' en zijn 'windgevoelige overheid' te binnen, die Ronald de Leeuw (1995) hanteert in zijn bijdrage aan de discussie over het verdelingsvraagstuk.

Beraad en discussie over verdelingsvraagstuk

De Mondriaan Stichting³ heeft tezamen met de Boekmanstichting museumdirecteuren en deskundigen uitgenodigd om (in juni 1995) over het verdelingsvraagstuk te praten. De wijziging in 1996 is het rechtstreekse gevolg van dit beraad (Daamen 1995, 9). Om die reden, en omdat het de enige recente discussie over het onderwerp van dit artikel is die zorgvuldig is vastgelegd, is het de moeite waard kennis te nemen van het verslag van dit beraad (Van Hamersveld 1995).

Ten behoeve van de discussie zijn door Truus Gubbels en Margot Ubaghs (1995) vier stellingen geformuleerd. De inhoud hiervan sluit nauw aan op de bijdrage van Jan van Adrichem, voorzitter van de adviescommissie van de Mondriaan Stichting, die echter op persoonlijke

titel sprak. Het betoog van Van Adrichem wekt verbazing, in het licht van de dronkenmansgang. De specifieke opvattingen van een departementsambtenaar zijn slechts vervangen, zo lijkt het, door die van een universitair ambtenaar.⁴ Ik som enkele van zijn voorstellen op. Musea die van de regeling gebruik wensen te maken, moeten een grondig onderbouwd collectieplan indienen, dat, zo blijkt uit zijn betoog, liever niet blijf moet geven van een traditionele kunsthistorische benadering. Behalve helder moet het plan ook gedurfd en aanvullend zijn met het oog op 'de collectie Nederland'. Van Adrichem heeft zeer bepaalde opvattingen over hoe de museale kaart eruit moet zien, wie wat mag verzamelen enzovoort. Het Bonnefantenmuseum in Maastricht bijvoorbeeld dient zich - uiteraard? - te oriënteren op de rest van Nederland. De nabije culturele centra in het buitenland zijn voor het gemak maar weggedacht; alsof bij Eijdsden de cultuur ophoudt. Ook moet uit de plannen duidelijk worden hoe de opsteller de toekomst van het instituut museum ziet; alsof de Mondriaan Stichting daarover de wijsheid in pacht heeft. De musea moeten voorts niet alleen bereid zijn tot deelname aan het bruikleenverkeer, die bruiklenen moeten ook weer aan bepaalde doelstellingen beantwoorden die samenhangen met de door de Mondriaan Stichting getekende museale kaart van Nederland. Naast deze en andere directieven vallen nog meer zaken op. Zo blijkt Van Adrichem ook tegen concurrentie tussen musea. Die zou ontstaan met de komst van nieuwe musea als het Cobramuseum in Amstelveen en het Scheveningse museum Beelden aan Zee. De gemeentebesturen van Amsterdam en Den Haag hadden de oprichting van die musea trouwens niet goed moeten vinden. Het is wat ongelukkig dat deze concurrentiegedachte geuit wordt naar aanleiding van genoemde musea; kennelijk is

men niet op de hoogte van de opzet van deze musea noch van de door deze musea getroffen financiële voorzieningen.

Van Adrichems opvatting over nieuwe musea blijkt trouwens gedeeld te worden door de Mondriaan Stichting die bol blijkt te staan van culturele pretenties. Dat mag ook want haar statutaire doelstelling is: 'het bevorderen van beeldende kunst (...)'. Het is dan ook merkwaardig te constateren dat de vreugde van een cultuurpromotor over wéér nieuw cultuuraanbod non-existent is; in plaats daarvan is er het verdriet van de boekhouder-kassier, voor wie het verdelen van de pot nóg weer moeilijker wordt.

In dezelfde publicatie, *Verzamelstaat*, is een uitvoerige reactie opgenomen van Ronald de Leeuw (1995), toenmalig directeur van het Van Gogh museum.⁵ Die had natuurlijk vrij schieten voor zo'n open doel. Hij confronteerde de gedachten van Van Adrichem met de museale praktijk en wees onder meer op de rol van de markt en van schenkingen. Hij noemde het nastreven van een landelijk evenwicht een papieren idee en hekelde het concept van een aankoopbeleid, waarbij het ene museum het andere aanvult. 'De collectie Nederland' is een fictie, zei hij. Hij gaf blijk van een geheel andere visie op het collectiebeleid en *dus* op het eventuele bruikleenbeleid; hij noemde mobiliteit van collecties een modekreet. Hij vindt dat de Mondriaan Stichting niet op de stoel van de experts moet gaan zitten en niet te veel regels moet introduceren. Laat de musea zelf bepalen wat zij met het ontvangen geld willen doen. Bovendien moet de Mondriaan Stichting geen eigen buitenlandbeleid gaan voeren.

Ook Rudi Fuchs, directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam, leverde een reactie op het artikel van Van Adrichem: een schriftelijk 'bericht uit Turijn'. Hij gooide het over een andere boeg. Welk gezag kent (het bestuur van)

de Mondriaan Stichting zichzelf toe, vroeg hij zich af? Wie controleert dit groepje dames en heren? Moet ik, als directeur van het Stedelijk, aan deze mensen al mijn plannen en ideeën voorleggen om eventueel een bedrag te ontvangen, dat gelijk is aan 5 procent van mijn aankoopbudget? Hij zou willen weten wat de uitvoering van de nieuwe regeling via de Mondriaan Stichting eigenlijk kost. Evenveel als destijds via het departement? Hij bleek, verwijzend naar zijn praktijkervaringen, pessimistisch over de bruikleenmogelijkheden. Als 'de collectie Nederland'; een desideratum is, stelde hij, zou het Kröller-Müller museum geen geld meer mogen krijgen, want die doet nauwelijks mee aan bruiklenen (Fuchs 1995).

Er is, tot slot, ook een verslag opgenomen van de gevoerde discussie zelf (Van Hamersveld 1995a). In de daar voren gebrachte meningen valt gemakkelijk de positie van de verschillende deelnemersbelanghebbenden te herkennen, overwegend grote musea; er waren nauwelijks vertegenwoordigers van kleine musea. De pleidooien voor zowel gedifferentieerde ondersteuning - variabele bedragen voor grote en kleine musea - als voor geconcentreerde ondersteuning - hoge bedragen voor een beperkt aantal (grote) musea - waren talrijk.⁶ Aankopen voor internationale presentaties (onderdeel B van de regeling) kan het rijk beter aan de musea zelf overlaten, vond men; die zijn daartoe veel beter toegerust dan de Mondriaan Stichting.

De commentaren uit de museumwereld op het idee van 'de collectie Nederland', zoals geïntroduceerd in de nota *Kiezen voor kwaliteit* (Ministerie van WVC 1990) van minister d'Ancona waren veelal afwijzend.⁷ Begrijpelijk voor zover het verzet tegen sturing van bovenaf betreft die bovendien met de geldbuidel wordt afgedwongen. De reacties waren naar mijn indruk té afwijzend, omdat ze impliciet voorbijgingen aan bepaalde waardevolle

gedachten uit die nota. Ik doel met name op het pleidooi voor meer differentiatie tussen de musea, vooral in het collectiebeleid.

Een grand prix voor de beste coureur, niet voor de beste auto

Het meest opmerkelijke aan de verdeling van rijks gelden voor collectieaankopen is de eerder genoemde kwaliteitstoets: per aanvrager worden de basiscollectie en de plannen voor collectie en aankoop in relatie tot elkaar en tot die van andere musea beoordeeld (Gubbels en Ubaghs, 14). Als dergelijke criteria worden gehanteerd, mag men ten minste toch verwachten dat hetgeen musea met die collecties doen ook een rol speelt. Hoe luidde ook al weer de ICOM-definitie van een museum? 'Een museum is een permanente instelling ten dienste van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt, presenteert en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegten.' Het gaat dus niet louter om het *hebben* van een collectie! Op dit punt beantwoordt het beleid van de Mondriaan Stichting evenmin aan de duidelijk uitgesproken bredere intenties van de ministeriële nota *Kiezen voor kwaliteit*. Belangrijke vragen die daarin worden gesteld, gaan over de omgang met de collectie, het bewaren van de verzameling, het belang van een deugdelijke administratie zodat alles is terug te vinden, het hanteren van computersystemen zodat de verzameling ook voor derden toegankelijk is, het op peil houden van het onderhoud van de objecten, de wetenschappelijke begeleiding van de collectie, het maken van catalogi. Heeft Van Uiter er niet een paar jaar geleden nog op gewezen dat eigenlijk alleen het Kröller-Müller museum over zulke bestandscatalogi beschikt,

terwijl toch ook bij andere musea voor moderne kunst het personeel daartoe aanwezig was (Van Uiter 1992)? En wat gebeurt er met de collecties voor het bezoekende publiek?

In het betoog van Van Adrichem speelden deze gezichtspunten geen rol, ook niet in de concrete voorbeelden die hij gaf van musea die het in zijn ogen goed (Centraal Museum, Utrecht) of verkeerd (Bonniefantemuseum, Maastricht) doen. De Mondriaan Stichting, die een aantal subsidieregelingen kent voor verschillende van de zojuist opgesomde aspecten van museaal beleid, houdt met deze aspecten bij de toedeling van gelden voor museale aankopen klaarblijkelijk geen rekening. Als men zo graag kwalitatieve criteria voor de collecties wil aanleggen, is het naar mijn oordeel een volstrekt onverantwoorde versmalling om alleen naar de samenstelling van de collectie te kijken. Niet de beste auto verdient een *grand prix*; alleen de coureur die er het best mee rijdt.

De vraag is ook of de gekozen manier van verdelen correspondeert met de gronden waarop overheidssteun voor de kunst in het algemeen en voor de musea in het bijzonder wordt gelegitimeerd. Het valt op hoezeer de argumenten voor legitimatie in de loop van de tijd wisselen. Blijkt een argument niet meer op te gaan, dan wordt er een nieuwe redegeving gevonden.⁸ Dat maakt de ontwikkeling van criteria voor de verdeling van kunstsubsidies er natuurlijk niet gemakkelijker op. Wie te rade gaat bij voorstanders van overheidssteun, zoals Blokland, vindt in hun argumenten echter ook geen steun. Blokland legitimeert bijvoorbeeld de overheidssteun met een gekwalificeerd spreidingsbeleid, maar moet niets hebben van beslissingen door commissies van deskundigen. Die zijn elitair, eenzijdig, en hun oordeel leidt er feitelijk toe dat de gewone man van de kunst wordt uitgesloten (Blokland 1990, 20). Dit bezwaar tegen commissies van experts valt overigens ook te lezen bij een erkend tegenstander

van subsidies aan de kunsten, De Grauwe (1990, 134 e.v.). Ondanks de positieve houding van Blokland staan zijn argumenten haaks op de praktijk van de verdeling (door de rijksoverheid, later door de Mondriaan Stichting).

Bezoekersaantal en aankoopbudget als uitgangspunten

De wisselingen in het beleid van de Mondriaan Stichting in haar korte bestaan zou men positief kunnen duiden. Het zou kunnen getuigen van een snel leerproces. Ten dele acht ik dat positieve oordeel gerechtvaardigd. Het plan 1997-2000 getuigt van een serieuze poging tot transparantie. Het beleid wordt toegelicht en er is een uitvoerige financiële verantwoording. In dit opzicht wordt Fuchs op zijn wenken bediend. Ook blijkt uit het beleidsplan dat men in de samenstelling van de commissies regelmatig wijzigingen wil aanbrengen. Men zou er mijns inziens verstandig aan doen bovendien de taak van de commissie die over de subsidie voor aankopen van moderne kunst door musea adviseert, drastisch te beperken. Alleen al de oordelen over kwaliteit, zoals door Van Adrichem bepleit, postuleren een volstrekt ongepaste bedilzucht, nog afgezien van een inzicht en een kennis van zaken die door niemand zijn waar te maken. Dat geldt nog meer als men het werk echt goed wil doen, en dus rekening zou willen houden met de andere kwaliteitscriteria die ik hierboven opsomde.

Overigens besef ik dat de Mondriaan Stichting min of meer handelt op grond van een mandaat. Daarin speelt 'de collectie Nederland' een zekere rol. Ik heb de indruk dat de huidige staatssecretaris die rol niet zwaar aanzet (Nuis 1995). In de beleidsnota 1997-2000 van de Mondriaan Stichting wordt hierover wel enkele malen gesproken, maar het voor dit doel uitgetrokken bedrag van f 200.000,- lijkt meer op een fooi. Hoewel de zwaarte van 'de collectie

Nederland' bij de toekenning van subsidies zich aan de waarneming van buitenstaanders onttrekt, en dus een goed oordeel over de feitelijke betekenis ervan niet mogelijk is, zou het kunnen zijn dat de weg naar het zoveelste praalgraf reeds is ingeslagen. Op het cultuurkerkhof liggen al aardig wat mooie zerken voor eens gekoesterde en daarna weer snel verlaten idealen.

Ik ben van mening dat het beter is de besteding van de gelden aan de musea zelf over te laten. De opmerking in de beleidsnota 1997-2000 dat 'de Mondriaan Stichting (...) de collectieplannen (beoordeelt), niet de binnen het kader van zo'n collectieplan aan te kopen werken', spreekt echter boekdelen (Mondriaan Stichting 1996a, 29).

Het aan de musea toevertrouwen van de besteding laat de vraag open hoe de verdeling over de musea moet plaatsvinden. Naar mijn mening moet noch de rijksoverheid noch de Mondriaan Stichting een eigen beleid willen voeren. Het zou mij als juist voorkomen als bijvoorbeeld de helft van de beschikbare middelen wordt verdeeld over alle kunstmusea op basis van de bezoekersaantallen. Dan wordt, althans enigszins, met de mening van het bezoekende publiek rekening gehouden. De andere helft zou men in principe kunnen verdelen - ook weer over alle musea met een collectie van moderne kunst - naar rato van de eigen aankoopbudgetten. De subsidie krijgt daardoor het karakter van een investeringspremie. Dit is een globaal voorstel, dat alvorens het in de praktijk gebracht kan worden, om een nadere uitwerking vraagt. Daarbij hoede men zich voor perfectionisme; elke verdeling is immers arbitrair. Als men op een dergelijke basis bereid is 'beleid' te voeren - anders kan men de verdeling goedkoper aan een computer overlaten - kan tenminste voorkomen worden dat een museum als het Haags Gemeentemuseum dubbel gestraft wordt

Th.M. Scholten

is oprichter van het museum Beelden aan Zee in Scheveningen

omdat het gemeentelijk aankoopbudget gedurende enige jaren is bevroren.

Het komt mij voor dat aldus de verdeling van subsidies voor de aankopen van moderne kunst een eigentijds karakter krijgt. De voor de komende jaren voorgestelde verdeling ademt een dirigisme dat nu eindelijk eens voorbij moet zijn. In de vele jaren dat ik een op het terrein van de moderne kunst belangrijk rijksmuseum mocht adviseren, heb ik nooit een vergelijkbare centrale bemoeizucht ervaren. Bovendien draagt die verdeling te zeer de sporen van een geslaagde lobby (van de grote musea). Als de Mondriaan Stichting van mening is met het voorgestelde beleid buiten haar mandaat te treden, dan zou de politiek een uitspraak moeten doen. Het kan immers niet de bedoeling van een verzelfstandiging zijn dat een gecontroleerde willekeur wordt vervangen door een ongecontroleerde willekeur.

Noten

1. De vormgeving blijft in dit artikel buiten beschouwing.
2. Bedoeld worden het Stedelijk Museum in Amsterdam, het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, het Kröller-Müller museum in Otterlo, het Van Abbemuseum in Eindhoven, het Centraal Museum in Utrecht, Het Groninger Museum en het Bonnefantemuseum in Maastricht.
3. De Mondriaan Stichting werkt met een adviescommissie, de directie van de stichting beslist. Alleen als de directie wil afwijken van het uitgebrachte advies vindt daarover overleg plaats met het bestuur: het bestuur functioneert 'op afstand' (Mondriaan Stichting 1996a). Zijn rol beperkt zich, praktisch gesproken, tot de benoeming van de directeur en van de leden van adviescommissies. De dit jaar genomen beslissingen over de verdeling van de gelden weken af van het advies en ook van de in de beide voorgaande jaren gevolgde lijn.
4. Van Adrichem is inmiddels adjunct-directeur van de Mondriaan Stichting.
5. De Leeuw is inmiddels directeur geworden van het Rijksmuseum in Amsterdam.
6. Als Anke van der Laan (Stadsgalerie Heerlen) of Lex ter Braak (Vishal Middelburg) de toon hadden mogen zetten voor de aanbevelingen, zou de teneur zeker anders zijn geweest. Eerstgenoemde schreef een kritisch commentaar op het idee van 'de collectie

Nederland' in *Kunst en museumjournaal* (1993, no. 3) en in een later nummer van datzelfde tijdschrift (1994/95, nieuwjaarsnummer) sloot Ter Braak zich daar van harte bij aan.

7. De toenmalige Rijkscommissie voor de Musea had grote bezwaren tegen het geopperde ruilverkeer tussen musea; zie het *Advies inzake de uitwerking van het begrip collectie Nederland en museaal collectie beleid*, van de Raad voor het Cultuurbeheer, afdeling IV Rijkscommissie voor musea, uit 1995 (Rijswijk). Zie voorts de bijdragen van Arjen Kok, Anke van der Laan en Philip Peters in *Kunst en museumjournaal* 1993, no. 3, gewijd aan het concept van 'de collectie Nederland'.
8. Nog niet zo lang geleden was cultuurspreiding het credo. Toen de indruk ontstond dat het subsidiebeleid op dit punt niet instrumenteel was, verdween dit argument uit de beleidsstukken. Iets dergelijks gebeurde met de gedachte dat de overheid vooral zou moeten interveniëren om 'vernieuwende' kunst te pousseren. De voosheid van deze mode werd spoedig ontdekt, bijvoorbeeld door de intellectuele verpulvering ervan door S. Dresden in zijn briljante essay 'Over creativiteit'. Maar effectiever was natuurlijk de reactie (afkeer) van de markt.

Literatuur

- Adrichem, J. (1995) 'De collectie- en aankoopplannen van Nederlandse musea met verzamelingen moderne en eigentijdse kunst'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 20-28.
- Blokland, H. (1992) 'Een politieke theorie over kunst en economie in de verzorgingsstaat'. In Diels, D. (samenst.): *Schoonheid, smaak en welbehagen: opstellen over kunst en culturele politiek*. Antwerpen: Dedalus/Kultuur -Werk, 13-54.
- Daamen, M. (1995) 'Inleiding'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 7-10.
- Fuchs, R. (1995) 'Bericht uit Turijn'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 44-45.
- Gubbels, T. en M. Ubaghs (1995) 'Het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst en de Regeling financiële ondersteuning voor museale aankopen moderne beeldende kunst en vormgeving'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 11-19.
- Hamersveld, I. van (1995) 'Onder directeuren'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 46-51.
- Leeuw, R. de (1995) 'Het spel kan subtieler gespeeld worden: aankopen voor de 'Collectie Nederland': praktijk versus beleid'. In: *Verzamelstaat: het collectiebeleid van Nederlandse musea voor moderne kunst*, 29-43.
- Ministerie van WVC (1990) *Kiezen voor kwaliteit: beleidsnota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed*. Rijswijk.

Mondriaan Stichting (1996a) *Beleid en activiteiten 1997-2000*. Amsterdam.

Mondriaan Stichting (1996b) *Jaarverslag Mondriaan Stichting 1995*. Amsterdam.

Nuis, A. (1995) Brief aan de Mondriaan Stichting, gedateerd 24 oktober.

Uitert, E. van (1992) 'De era Sandberg, De Wilde...'. In: *De gids*, mei.

Naschrift

In april van dit jaar zond ik de redactie een artikel waarin ik het subsidiebeleid becommentarieerde van overheid en Mondriaan Stichting met betrekking tot musea voor moderne kunst. Ik plaatste mijn commentaar tegen de achtergrond van enkele meer fundamentele beschouwingen, onder andere over de rol en de legitimatie van de overheid als gever van kunstsubsidies. De redactie bewerkte dit artikel tot een bijdrage voor 'Tegendraads'. Daarbij vervielen deze beschouwingen en enkele nuanceringen. Omdat de teneur van mijn commentaar op de actuele subsidiepolitiek behouden bleef, heb ik met de publikatie van deze bewerking ingestemd.

(Th.M.S.)

Bibliografische gegevens

Scholten, Th.M. (1996) 'Zoals de wind waait: hoe moet het geld voor aankoop van moderne kunst over de musea worden verdeeld?'. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 30, 476-482.